

WSTĘP

Prezentowany numer Lubelskiego Rocznika Pedagogicznego poświęcony jest problematyce diagnozy psychopedagogicznej w praktyce resocjalizacyjnej. Przedstawiciele kilku ośrodków akademickich (Gdańsk, Opole, Warszawa, Kraków, Lublin) dzielą się swoimi doświadczeniami w tym zakresie, wskazując na możliwości wykorzystania wniosków diagnostycznych, a także wskazują niedostatki w tym zakresie, proponując kierunki dalszych badań. Opracowania mają charakter teoretyczny, lokalizujący diagnozę dla potrzeb resocjalizacji w szerokim kontekście psychologicznym, pedagogicznym, socjologicznym, medycznym i prawnym oraz empiryczny, obrazujący zastosowania diagnozy w odniesieniu do wybranych grup osób niedostosowanych: skazanych, nieletnich, rodzin oraz cudzoziemców.

E. Wysocka dokonuje porównania modeli: restrykcyjno-eliminującego, moralnej pomocy oraz kreacji, czyli resocjalizacji pozytywnej. Zwraca ona uwagę, że tylko ten ostatni poprzez podmiotowe traktowanie osoby niedostosowanej społecznie gwarantuje trwałą pozytywną zmianę w funkcjonowaniu. Model ten wywodzi się z koncepcji psychologii i pedagogiki humanistycznej zakładającej, że tylko umotywowana wewnętrznie osoba jest w stanie samodzielnie zrezygnować z zachowanie destruktywnego. Założenia te znajdują swoje uzasadnienie w teoriach salutogenezy i resiliencji oraz koncepcjach psychologii pozytywnej i transgresyjnej. Warto zauważyć, że lansowany przez Autorkę model diagnozy częściowo odchodzi od współcześnie popularnej teorii R-N-R (ryzyka-potrzeb-reaktywności) bazującej na szacowaniu i eliminowaniu źródeł zagrożeń. Aspekt ten (etiotropowy) jest uwzględniany w koncepcji jako element pomocniczy, pozwalający w większym stopniu wydobyć i uwypuklić zasoby osobiste i społeczne osoby niedostosowanej, dzięki czemu diagnoza staje się komplementarna. Resocjalizacja pozytywna zakłada ścisły związek procesu diagnozy z oddziaływaniami korygującymi i docenia wartość wychowawczej relacji pomiędzy wychowawcą a wychowankiem. Autorka wskazuje również, że w dalszym ciągu brakuje technik diagnostycznych pozwalających ocenić poziom zasobów osób niedostosowanych społecznie, co wynika także i z tego, że zasoby te lokowane są głównie w cechach osobowości.

J. Siemionow przedstawia adaptację założeń twórczej resocjalizacji w obszarze diagnozy nieletnich w środowisku instytucjonalnym. Model ten wykorzystuje

teorię poznawczo-behawioralną, która podkreśla znaczenie deformacji poznawczych (skryptów) w genezie zaburzonego funkcjonowania społecznego. Odnaleźć można w nim także inspiracje dotyczące pozytywnej resocjalizacji, które dotyczą ochrony zasobów osobistych i społecznych oraz rozwijania potencjalnych zdolności i umiejętności kreatywnej aktywności społecznej. Autorka dokonuje typologii rozwoju nieletniego w obszarach: poznawczym, emocji- osobowości i społecznym, ustalając pięć poziomów, które mogą być dobrym punktem wyjścia przy konstruowaniu indywidualnych planów pracy. Uzupełnieniem takiego funkcjonalnego podejścia do diagnozy jest dokonanie klasyfikacji problemów będących przedmiotem oddziaływań resocjalizacyjnych. Warto zauważyć dostrzeżenie specyfiki czynników ryzyka i czynników chroniących przed niedostosowaniem społecznym, które stanowią w rzeczywistości przeciwstawne bieguny tego samego kontinuum.

Także A. Chudnicki zwraca uwagę na potrzebę zastosowania diagnozy funkcjonalnej w resocjalizacji. Nowe rozwiązania w tym względzie, dotyczące dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, są oparte na modelu biopsychospołecznym, którego egzemplifikacją są systemy diagnostyczne ICF (Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia) oraz ICF-CY (Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia – wersja dla dzieci i młodzieży). Dzieci i młodzież niedostosowana społecznie lub zagrożona niedostosowaniem powinny być diagnozowane z uwzględnieniem powyższych rozwiązań w celu skutecznego korygowania i wspierania rozwoju w konkretnych kontekstach ekologicznych. Celem diagnozy funkcjonalnej jest jak najbardziej trafny wybór ścieżki edukacyjnej i wychowawczej dla tej grupy uczniów. Autor zwraca również uwagę na dalej istniejące kontrowersje wokół definiowania pojęcia „niedostosowanie społeczne”.

M. Osińska omawia problemy diagnozy w praktyce kuratorów sądowych, zwracając uwagę na to, że proponowane głównie w krajach anglosaskich modele szacowania ryzyka recydywy nie mają wystarczającego uzasadnienia w polskich kontekstach społeczno- prawnych. Kurator sądowy podlegający wymiarowi sprawiedliwości jest zobligowany do realizacji planów, których celem jest nie tylko poprawa jurydyczna, ale także moralna podopiecznego. W związku z tym musi on realizować zróżnicowane zadania diagnostyczne i interwencyjne wymagające wysokich kompetencji społecznych i profesjonalnych. Autorka sugeruje, że kuratorzy powinni mieć łatwiejszy dostęp do szkoleń z tego zakresu, aby stale doskonalić metodykę diagnozy komplementarnej.

Druga grupa artykułów koncentruje się wokół dyskusji na temat najbardziej użytecznych technik i narzędzi stosowanych w praktyce resocjalizacyjnej oraz perspektyw ich rozwoju. Artykuł A. Wojnarskiej dotyczy problematyki diagnozy współwystępowania syndromu ADHD i symptomów nieprzystosowania społecznego u do-

rosłych. Wbrew wcześniejszym poglądom, problem rozwojowy jakim jest ADHD, nie mija wraz z dojrzewaniem układu nerwowego, lecz u dorosłych zmienia postać. Istnienie jego objawów w okresie dzieciństwa i adolescencji, a także utrzymywanie się ich w wieku dojrzałym jest często sprzężone z problemami w przystosowaniu społecznym. Autorka zwraca uwagę na to, że być może przyczyną takiej korelacji jest nie samo ADHD, ale problemy towarzyszące (np. zaburzenia zachowania, zaburzenia emocjonalne, uzależnienia), wydarzenia kryzysowe oraz patologiczne relacje interpersonalne. Rozpoznanie ADHD u dorosłych jest trudne ze względu na popularyzację wiedzy na ten temat, co powoduje zbyt częste i nie do końca uzasadnione rozpoznanie. Autorka dokonuje krytycznego przeglądu technik diagnostycznych stosowanych na świecie i wskazuje kierunki dalszych poszukiwań w tym zakresie.

M. Bernasiewicz analizuje kontekst teoretyczny diagnozy przestępczości powrotnej w dwóch obszarach zastosowania: w praktyce kuratora sądowego oraz pracowników działu penitencjarnego w zakładach karnych. Autor, opierając się na aktualnej literaturze, wskazuje, że w ewolucji narzędzi do szacowania ryzyka można wyodrębnić cztery generacje: pierwsza bazuje na diagnozie klinicznej, druga – to narzędzia aktuarialne oparte na ocenie statycznych czynników ryzyka, trzecia wzbogacona jest o czynniki dynamiczne ryzyka, natomiast czwarta – uwzględnia wymogi pracy korekcyjnej. Narzędzia stosowane w krajach anglojęzycznych porównano z polskimi technikami i rozporządzeniami prawnymi, wskazując na podobieństwa i różnice, co stało się także podstawą do nakreślenia kierunku rozwoju diagnozy ryzyka przestępczości oraz sformułowania sugestii dla polskiej praktyki resocjalizacyjnej. Ze względu na zakres poruszonego problemu opracowanie można uznać za cenną inspirację do poszukiwań skutecznych i przydatnych metod diagnozy oraz krytyczne spojrzenie na aktualny warsztat.

Artykuł J. Jezierskiej poświęcony jest aspektom diagnostycznym w interwencji kryzysowej. Autorka w rozważaniach wstępnych analizuje znaczenie pojęcia „kryzys” i „interwencja kryzysowa”, podkreślając, że są to pojęcia o charakterze interdyscyplinarnym, co wynika zarówno z obszaru badań naukowych jak i praktyki. Powodzenie pomagania osobom w kryzysie zależy od kompetencji osobistych tzw. „miękkich” oraz profesjonalnych specjalisty oraz zasobów klientów. Proces pomagania ma celu uruchomienie potencjału psychospołecznego i w efekcie podniesienie dobrostanu psychicznego, co można porównać z potraumatycznym wzrostem polegającym na zwiększeniu efektywności działania i zbudowaniu większej odporności psychicznej. Diagnoz prowadząca do tych zmian opiera się głównie na rozmowie terapeutycznej oraz obserwacji. Narzędziem rekomendowanym do ustalenia poziomu kryzysu i wymaganej interwencji jest TAF (Triage Assessment Form) – Formularz oceny selekcyjnej: interwencja kryzysowa, którego użycie opisano w aspekcie praktycznym.

R. Opora w swoim artykule podejmuje się wyjaśnienia, w jaki sposób diagnoza sytuacji problemowej może być wykorzystana w terapii osób niedostosowanych społecznie. Autor koncentruje się na podejściu poznawczo-behawioralnym i z tego powodu zwraca uwagę na aspekty intelektualnego przepracowania sytuacji problemowej przez daną osobę i grupę terapeutyczną z uwzględnieniem kwestii interakcyjności, nieinterakcyjności i wspólnoty tej sytuacji. Ważnym elementem jest także uświadomienie uczestnikom terapii konsekwencji natychmiastowych i długoterminowych w obszarze reakcji behawioralnych i poznawczych. Realizacja tego typu diagnozy opiera się głównie na rozmowach i wywiadach terapeuty z uczestnikami grupy, chociaż nie wyklucza ona użycia testów psychologicznych. Cennym wnioskiem opracowania jest zwrócenie uwagi na użyteczność diagnozy w procesie interwencji i podkreślenie jej ciągłości oraz indywidualnego idiograficznego podejścia.

Trzecia grupa artykułów stanowi cenny wkład w ewaluację zastosowań diagnozy psychopedagogicznej w różnorodnych kontekstach resocjalizacyjnych.

Artykuł A. Lewickiej- Zelent i E. Trojanowskiej dotyczy osób skazanych, w aspekcie diagnozy kompetencji mediacyjnych. Autorki wyprowadzają własną definicję kompetencji mediacyjnych w kontekście kompetencji społecznych, wskazując na dość złożoną ich strukturę oraz powiązania z cechami osobowości. Przedstawiono także właściwości psychometryczne autorskiej wersji narzędzia do pomiaru tych kompetencji w zakresie udzielania pomocy, umiejętności interpretacyjno-komunikacyjnych, pragmatycznych i współdziałania. Na podstawie badania 95 osadzonych stwierdzono niski poziom ocenianych kompetencji mediacyjnych, a zmienną różnicującą nie okazała ilość wyroków. W zakresie cech osobowych ujawniła się tendencja do spostrzegania siebie w nadmiernie pozytywnym świetle, a jedynie w zakresie empatii dość krytycznie deklarowano jej niski poziom. Autorki sugerują, że rozwijanie zdolności mediacyjnych u osadzonych może stanowić pozytywny zasób chroniący ich w przyszłości przed recydywą.

Konieczność restrukturyzacji poznawczej pojawia się także w artykule I. Mudreckiej, która prezentuje własne badania na grupie nieletnich dotyczące orientacji pozytywnej i wiary w grę o sumie zerowej. Porównanie wyników z grupą kontrolną młodzieży nieskonfliktowanej z prawem wskazało, że nieletni charakteryzują się istotnie niższym poziomem orientacji pozytywnej, a co za tym idzie – samooceną, zadowoleniem z życia, optymizmem, natomiast wyższym nasileniem wiary, że życie jest grą o sumie zerowej, w której, aby ktoś mógł wygrać, ktoś musi przegrać. Korelacje pomiędzy badanymi zmiennymi w grupie niedostosowanej młodzieży są słabsze niż w grupie kontrolnej, co świadczy o braku konsekwencji w zakresie obrazu siebie, innych i świata. Z badań tych wynikają wnioski dotyczące pracy resocjalizacyjnej, które akcentują potrzebę przepracowania i skorygowania zde-

formowanych skryptów poznawczych utrudniających młodym ludziom satysfakcjonujące funkcjonowanie społeczne.

A. Lasota podejmuje temat roli postaw rodzicielskich w kształtowaniu empatii i agresji u dzieci. W tym celu przebadala ponad 200 nastolatków za pomocą zestawu trafnie dobranych technik i dokonała analizy wyników za pomocą procedury korelacyjno-regresyjnej. Z uzyskanych rezultatów wynika, że spostrzegane przez młodzież postawy i style wychowawcze odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu się wybranych wymiarów osobowości, przy czym charakter zależności przedstawia się odmiennie w zależności od płci rodzica i dziecka. Chociaż w literaturze dużo miejsca poświęcono wpływowi matki na rozwój emocjonalno-społeczny dziecka, to Autorka podkreśla i dokumentuje wynikami badań własnych również istotną i ważną rolę ojca w tym zakresie. Stwierdzone zależności mogą stanowić cenne inspiracje dla ukierunkowania oddziaływań wychowawczych adresowanych do adolescentów.

Ł. Wirkus w artykule „Czynności służbowe kuratora rodzinnego z udziałem cudzoziemców – studium przypadku” porusza bardzo ważny i aktualny temat z perspektywy pedagogicznej, ale także społecznej i politycznej. W czasach nasilonej migracji ludności również w Polsce można zaobserwować zmiany w strukturze kulturowej społeczeństwa, ponieważ w ostatnich latach, obok dużej grupy imigrantów ze wschodu Europy, zaczyna się pojawiać coraz więcej osób pochodzących z Azji i Afryki. Sytuacja ta indukuje szereg nowych problemów dotyczących funkcjonowania społecznego tych osób oraz ich rodzin w nowych, obcych dla nich realiach. Autor zwraca uwagę, że w dozorach i nadzorach kuratorskich nad cudzoziemcami brakuje zarówno rozwiązań metodycznych jak i wystarczających do ich opracowania doświadczeń. Problem ten jest analizowany w metodologii studium przypadku na podstawie częściowo ustrukturuwanego wywiadu, który analizowany jest w kategoriach wartościowania, prakseologii i epistemologii.

Podsumowując zaprezentowane opracowania, można zauważyć wyraźną tendencję do koncentrowania się w diagnozie resocjalizacyjnej nie na deficytach i brakach, ale na zasobach i możliwościach osób z problemami w socjalizacji. Podkreślając podmiotowość współczesnej diagnozy w tym obszarze, Autorzy wielokrotnie odwołują się do koncepcji poznawczo-behawioralnych, które oprócz likwidowania uciążliwego zachowania, koncentrują się na aktywnym przepracowaniu wadliwych przekonań i zastąpieniu ich skryptami konstruktywnymi. Tylko zinternalizowane zmiany w obszarze poznania i emocji gwarantują cel maksimum resocjalizacji, czyli poprawę moralną. Niewątpliwą wartością dokonanych analiz jest wskazanie kierunków dalszych poszukiwań, które w przyszłości pozwolą udoskonalić warsztat profesjonalistów zajmujących się resocjalizacją.